

ΚΕΤΕΒΕ

ISBN: 978-625-8770-23-0

© 2018 Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.

ketebe.com

Ketebe Yayınları: 1696

Teori

Yayın Yönetmeni

Furkan Çalışkan

Dizi Editörü

Murat Erşen

Yayıma Hazırlayan

Adem Beyaz

Düzeltili

Semanur Selçuk

Kapak

Harun Tan

Mizanpaj

Nilgün Sönmez

1. BASKI

Haziran 2026
İstanbul

Ketebe Yayınları

Sertifika No: 49619

Maltepe Mahallesi Fetih

Caddesi No: 6 Dk: 2

Topkapı 34010 İstanbul

Tel: 212 612 29 30

e-mail: ketebe@ketebe.com

Baskı ve Cilt

Sertifika No: 47939

My Matbaacılık San. ve

Tic. Ltd. Şti. Maltepe Mah.

Yılanlı Ayazma Sk. No: 8/F

Zeytinburnu / İstanbul

Tel: 0212 674 85 28

© **Éditions Points, 2021**

La première édition a paru aux éditions Esprit en 1995

© Özgün adı *Réflexion faite: Autobiographie intellectuelle* olan bu kitabın Türkçe hakkı Les Éditions Points, S. A. ile anlaşmalı olarak Ketebe Kitap ve Dergi Yayıncılığı A.Ş.'ye aittir. İzinsiz yayımlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

PAUL
RICŒUR

GERİYE
DÖNÜP
DÜŞÜNÜNCE
ENTELEKTÜEL OTOBİYOGRAFI

Türkçesi: *Zuhal Karagöz*

KETEBE

Paul Ricœur

20. yüzyılın önde gelen Fransız filozoflarından.

Zuhal Karagöz

Galatasaray Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde lisansını tamamladıktan sonra Fransa, Montpellier’de, Université Paul Valéry’de, sosyoloji yüksek lisans derecesini aldı. 2010 senesinde Maison méditerranéenne des sciences de l’homme adlı araştırma merkezinde sosyoloji doktorasına başladı. Çalışma alanları kentsel dönüşüm, uluslararası göç ve diasporada örgütlenme biçimleri gibi konuları kapsamaktadır. 2014 yılından beri Fransızcadan Türkçeye çeviri yapmaktadır.

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ

FELSEFİ BİR KENDİNİ ANLAMA	7
Entelektüel bir otobiyografi.....	8
Özgün bir üslup ve düşünceye ilişkin olaylar.....	12
Aporetik bir üslup ve anlatısal bir kimlik.....	12
Bir dağ sırtının engebelerinde gezinmek.....	13
Dolambaç sanatı: felsefe ve felsefe-dışı.....	15
Keşifsel bir yaklaşım.....	18
Kavramsal kaymalar.....	19
Keşif amaçlı ayarlamalar.....	21
Sırada ne olabilir?.....	22
ENTELEKTÜEL OTOBİYOGRAFİ	25

SUNUŞ

FELSEFİ BİR KENDİNİ ANLAMA

Paul Ricœur (1913-2005) kendine özgü isabetliliği ve cömertliğiyle hem günümüze hem kendisini rahatsız eden olaylara ışık tutan çok sayıda söyleşi vermiş ve çeşitli denemeler yazmıştır. *Entelektüel Otobiyografi* alt başlığını taşıyan *Geriye Dönüp Düşününce*'nin¹ örneğini teşkil ettiği felsefi yolculuğu üzerine düşündüğü metinlere ise çok daha az rastlanıyor. Bu metnin başlığı ile alt başlığı bizi, yarım yüzyılı aşan bir felsefi yolculukta son derece tekil bir yazma tasarısını belirlemeye davet ediyor.

---

1 Bu metin, gerekli bir başlık olan *Geriye Dönüp Düşününce* ile belirli bir talebe yanıt verir ve son olarak *Entelektüel otobiyografi* alt başlığını taşır. Ricœur'ün burada tekrar yayımlanmayan bir uyarı yazısında belirttiği gibi, "Edwin Hahn'ın düzenlediği ve derlediği "The Library of Living Philosophers" ["Yaşayan Filozoflar Kitaplığı"] dizisinde (cilt XXII, Şikago ve Lassalle Illinois, Open Court, 1995) *The Philosophy of Paul Ricœur* [*Paul Ricœur'ün Felsefesi*] adlı metnin başında İngilizce olarak yayımlanan makalenin özgün Fransızca versiyonuna" karşılık gelir. Ricœur *Geriye Dönüp Düşününce*'nin 1995 tarihli ilk baskısında, 1994'te yayımlanan *Revue de métaphysique et de morale* [Metafizik ve ahlak dergisi] adlı yayından, (kendisinin de editörlüğünü yaptığı) bu derginin yüzüncü yılını kutlamak için "De la métaphysique à la morale" ["Metafizikten ahlaka"] başlıklı bir makale eklemiştir. Bu makale ve yayımlanmasına gerekçe olarak gösterilen uyarı yazısı, *Geriye Dönüp Düşününce*'nin bu baskısında muhafaza edilmemiştir.

Entelektüel bir otobiyografi

Bu “düşünme”, bu “kendini anlama” girişimi, bu “otobiyografi” Ricœur tarafından her şeyden önce, “entelektüel” olarak tanımlanır. Böylelikle, Ricœur, kariyerinde “istisnai” bir yere sahip olan bu düşünsel deneyimde yalnızca felsefi çalışmalarının gelişiminin dikkate alındığını vurgulamak ister. Ricœur’un çalışmalarını incelemeye yönelik bu heves (Claude Lefort’un *Le Travail de l’œuvre Machiavel*² başlıklı çalışması o dönemde herkesin aklındaydı), felsefe tarihi üzerine verilen akademik tebliğlerden, derslerden ve makalelerden, hatta *Encyclopædia Universalis* için yazılan ve kendi içlerinde felsefi logosun kavramsal bir soykütüğünü oluşturan, saygı uyandıran ve kendine özgü mahiyeti nedeniyle ilgiyi hak eden “giriş”lerden farklıdır³. Burada *Geriye Dönüp Düşününce*’nin, Ricœur’un ufku niteliğindeki *Başkası Olarak Kendisi* adlı kitaptan beş yıl sonra, 1995 yılında yayımlandığını hatırlamak önemlidir. Fakat bu; bu kısa çalışmanın bir doruk noktası, bir toplam, hatta bir son nokta olduğu anlamına gelmez, çünkü Ricœur’un bize söylediği gibi, “*Geriye Dönüp Düşününce*” ifadesi “her şey göz önünde bulundurulduğunda” ifadesiyle karıştırılmamalıdır ve “düşünme, iki katına çıkarılmış olsa bile bir bilanço ile son bulmaz”⁴.

Ayrıca, bu düşünme yine de bir “otobiyografidir”. Bu da en az iki anlama gelir. Birincisi, otobiyografi bir günce değil, anlatıcının ana karakterle arasına mesafe koymadığı bir anlatıdır; dolayısıyla bu “yeniden inşa, kendisinden başka bir biyografi yazarının yaptığından daha fazla otoriteye sahip değildir”⁵.

---

2 Paris, Gallimard, 1972, yeniden baskı, 1986.

3 Yalnızca “Ontologie” [“Ontoloji”] makalesine bakmak yeterlidir.

4 “Avertissement” [“Uyarı”].

5 O sıralarda François Dosse, Ricœur’un bugün halen temel başvuru kaynağı olarak kabul edilen biyografisini yayımladı. Bkz. *Paul Ricœur. Les sens d’une vie (1913-2005)* [Paul Ricœur. Bir Hayatın Anlamları (1913-2005)], Paris, La Découverte, 2001, yeniden baskı, 2008. Ancak Ricœur’un *Geriye Dönüp Düşününce*’den bir

İkincisi, bu denemeye yalnızca filozofun “felsefi çalışmalarına ışık tutması muhtemel”⁶ özel yaşamından olaylar dahil edilmiştir. Böylelikle, birbirine tezat oluşturan olgular tartışılmıştır: Hem annesini (Ricœur’ün doğumundan kısa bir süre sonra, 1913’te ölmüştür) hem babasını (1915’te, Birinci Dünya Savaşı’nın başında öldürülmüştür) kaybetmiş olmasının hatırlatılması, şiddetsizliğe karşı ilgisinden azade olmayan bu çetin “doğum belgesi”; İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Le Chambon-sur-Lignon’da (1945-1948), ardından Strasbourg Üniversitesi’nde (1948-1957) öğretmenlik yaptığı ve mutlu bir aile yaşamı ve dostluklarla bezeli dönem; fakat aynı zamanda oğlu Olivier’nin, bir “felaket” olarak adlandırdığı, intiharı. Dahası, özel yaşamı konusunda ketum bir tutum takınan otobiyografi yazarı felsefe-dışındaki kanaat alanıyla ve her şeyden önce, Protestan inancını ve “İncil’i düşünme”⁷ arzusunu asla saklamayan bir adamın dini kanaatiyle arasına açıkça bir sınır çizer. Bu bir *leitmotiv*dir: Ricœur öğrencilik yıllarından itibaren, “inanç ve akıl arasında bir ateşkesten diğerine süregiden içsel bir savaş yürütmeyi” öğrenir. Dolayısıyla bu denemenin, zaman zaman onlara atıfta bulunsa da Kutsal Kitap tefsiri üzerine yazdığı denemelerle pek de ilgisi yoktur. Ancak bu durum onun inanç ya da tefsir konularıyla ilgilenmesini engellemez. *Başkası Olarak Kendisi*’nin⁸

---

yıl önce, 1994 yılında ressam Rembrandt’ın otoportresi hakkında söyledikleri ile kendi “felsefi otoportresi” arasında da bir bağlantı kurulabilir. “Kendini resmetmek, [...] iki ismin, sanatçının ve kişiliğin isimlerinin özdeşliğini kuran yaratıcı eylem işte budur. Resmetme ve kendini betimleme sanatı, eylemi aynada görülen benlik ile resimde okunan kendilik arasında yer alır” (“Sur un autoportrait de Rembrandt” [“Rembrandt’ın bir otoportresi üzerine”], *Lectures 3. Aux frontières de la philosophie* [Okumalar 3. Felsefenin Sınırlarında], Paris, Seuil, 1994, s. 15). Otobiyografi yazarının benliği ile filozofun kendiliği arasında uzanan otoportre, Ricœur’ün felsefi sanatını “betimler”.

6 “Avertissement”.

7 2003 yılında André LaCocque ile yayımladığı eserin başlığı (Paris, Seuil).

8 “Felsefi yazılarımı kriptoteoloji suçlamasına karşı nasıl savunuyorsam, kutsal kitap imanına kriptofelsefi bir işlev yüklemekten de aynı tedbirlilikle sakınırım.” *Başkası Olarak Kendisi*, İstanbul, Doğu Batı Yayınları, s. 33.

önsözünün sonunu düşününce buna nasıl şaşırabiliriz ki? Bunu, bu denemenin son sözlerinde “mutlaksız felsefesi ile teolojiden çok tefsirden beslenen İncil inancı arasındaki çatışmalı-uzlaşmacı ilişkiye” işaret edişinde de görebiliriz.

Bu bir tesadüf olabilir mi? Paul Ricœur 1995 yılında François Azouvi ve Marc de Launay⁹ ile önemli biyografik anlar (“De Valence à Nanterre” [“Valence’dan Nanterre’e”], “Le rapport entre la France et les États-Unis” [“Fransa ve Birleşik Devletler arasındaki ilişki”]...) ve belirli temalar (“La psychanalyse” [“Psikanaliz”], “La politique et le politique” [“Siyaset ve Siyasi Olan”], “Le devoir de mémoire et de justice” [“Hafıza ve Adalet Görevi”], “L’éducation” [“Eğitim”], “Les méditations bibliques” [“İncil Üzerine Düşünceler”], “L’expérience esthétique” [“Estetik Deneyim”]) etrafında yapılandırılmış önemli söyleşilerden oluşan bir kitap yayımlar. Bu, *Geriye Dönüp Düşününce*’nin temelini oluşturan, bile isteye “entelektüel” ve “felsefi” yöntemle tam bir tezat oluşturan bir yaklaşım türüdür. Belki de daha şaşırtıcı olan şey şudur: Paul Ricœur’ün “yirminci yüzyılın suçları” ile çağdaş nihilizm hakkındaki siyasi düşünceleri -bu düşünceler onu Jan Patočka veya Hans Jonas’a yaklaştırır- ve siyasi olaylar üzerine metinleri -ki bunların en bilineni 1957 tarihli “Le paradoxe politique” [“Siyasi Paradoks”] başlıklı olandır- ön plana çıkarılmaz, sadece parça parça ele alınır. Kuşkusuz, Karl Jaspers’e¹⁰ olan ilgisinden ve “uç durumlar” hakkındaki düşüncelerinden, savaştan önce dahil olduğu *Esprit* dergisi etrafında toplanan grubun içinde yer alan Emmanuel Mounier’in angaje düşüncesiyle ve “sosyalist” André Philip’in son derece saygın figürüyle olan

9 Paul Ricœur, *La Critique et la Conviction* [Eleştiri ve Kanaat], François Azouvi ve Marc de Launay ile söyleşi, Paris, Calmann-Lévy, 1995, yeniden baskı, Paris, Fayard, “Pluriel”, 2013.

10 İkinci Dünya Savaşı sırasında Oflag’daki yoldaşlarından biri olan Mikel Dufrenne ile 1947 yılında şu çalışmayı yayımlar: *Karl Jaspers et la philosophie de l’existence* [Karl Jaspers ve Varoluş Felsefesi] Paris, Seuil 1947, yeniden baskı, 2000.

bağlarından bahsedilir. Ancak, bir neslin tamamı için referans noktası olan bir makalenin başlığından alıntı yapacak olursak, “siyasi eğitmenin görevleri”¹¹ neredeyse hiç dikkate alınmaz. Bu deneme bunun nedenini açıklar: Siyaset düşüncesi ve ahlak felsefesinin, eyleminin ontolojisini içeren katı bir felsefi bakış açısıyla ilişkilendirilmesi için 1990’da *Başkası Olarak Kendisi*’nin¹² “küçük etiğini” beklemek gerekecektir. Adalet, siyaset ve ahlak üzerine düşünceler ancak kademeli olarak dile getirilir: Ricœur’ün arzusu savaşa bağlantılı bir siyasi düşünceden barış düşüncesine geçmek olsa da -bu onu hukuk ve adalete yönelmeye iter- siyasi olanı keşfetme biçiminin nasıl yeniden konumlandırılacağı burada öncelikli bir hedef teşkil etmez.¹³ Bu bir sürpriz olmamalı, zira bu “felsefi” denemenin amacı, Avrupa siyaset felsefesinin kendisini felsefe tarihinin ortak gövdesinden mutsuz bir şekilde kopardığı yönündeki tespitle çelişmektedir. Bu, Ricœur’ün başka bağlamlarda çeşitli vesilelerle işaret etme fırsatı bulduğu bir şeydir: “Felsefe kendini metafizikten kopardığı vakit felsefe tarihinde oldukça dramatik bir şey gerçekleşti. Hobbes’tan itibaren sadece Spinoza hem *Etika*’yı hem de *Teolojik-Politik İnceleme*’yi yazarak ikisini bir arada tuttu. Diğerlerinin düşüncelerinde -örneğin Rousseau’nun toplumsal sözleşme felsefesinde- siyaset felsefesi, bir icraat felsefesi ve bir eylem felsefesinin metafizik temelinden ayrılmıştır.”¹⁴ Bu denemenin ortaya koyduğu paradoks tam olarak budur: Siyaset her ne

---

11 “Les tâches de l’éducateur politique” [“Siyasi eğitmenin görevleri”], *Lectures 1. Autour du politique* [Okumalar 1. Siyasetin Etrafında], Paris, Seuil, “Points Essais”, 1999 içinde yayımlanan 1965 tarihli makale.

12 Ricœur’ün *Başkası Olarak Kendisi* adlı eserinin yedinci çalışmasına atfıta bulunan “küçük etik” ifadesi üçlü bir biçim alır: “Adil kurumlar içinde başkalarıyla birlikte ve başkaları için iyi yaşama arzusu.” Bu, eylem söylemi ile teleolojik, deontolojik ve ihtiyati olmak üzere üçlü bir yapıya sahip olan ahlak kuramı arasında hiyerarşik bir ilişki kurmayı mümkün kılan anlatı söylemini hesaba katmaktır.

13 Bunu, *Le Juste 1* [Adil 1] adlı makale derlemesinin önsözünde belirtir. Bkz. *Le Juste 1*, 2001, Paris, Éditions Esprit, yeniden baskı, 2022, Seuil, “Points Essais”.

14 O. Mongin, *Paul Ricœur, a.g.e.*, Paris, Seuil, 1994, s. 52.

kadar eylemle bir arada görünse de, eylem ontolojisinin Benlik ve kurumları birbiriyle ilişkilendiren *Başkası Olarak Kendisi* adlı çalışmasında ortaya konan “küçük etiğe” varıncaya kadar salt felsefi düzeyde marjinalleştirilmiştir.

Özgün bir üslup ve düşünceye ilişkin olaylar

Bu entelektüel otobiyografinin özgün niteliğini netleştirmeyi amaçlayan açıklamalar yapıldığına göre meselenin özüne yani bu denemenin “entelektüel” boyutuna geçilebilir. Okuyucu bu çalışma boyunca, metnin yoğunluğunun, özlü ve yalın üslubunun ve rehavete kapılmayan bir kendini anlama arzusunun büyümesine kapılacaktır.

Aporetik bir üslup ve anlatısal bir kimlik

Zira Gilles-Gaston Granger'dan¹⁵ ödünç alınan anlamıyla bir “Ricœur üslubu”nun var olduğu doğrudur. Başkalarına karşı başvurduğu ve kendisine de atfedilebilecek bir üsluptur bu. Gerçekten de paradoks (bu konuda, atıfta bulunduğu Merleau-Ponty'ye sadıktır), daire, spiral, sıçrama ve karşı etki biçimini alan düşünce biçimlerine düşkündür. Tüm bunlar, onun çalışmalarının ana hatlarından biri olan felsefi aporikliği dikkate almamızı sağlayan figürlerdir. Ancak daha önce de söylediğim gibi, *Geriye Dönüp Düşününce* (1995), *Başkası Olarak Kendisi*'nin (1990) mimarisine odaklanır ve suçluluk üzerine ilk üçlemenin kökeninde yer alan kötülük *aporiasını* değil, zamansallık *aporiasını* dikkate alır.¹⁶ Felsefi çalışmanın biricikliği tam da budur: ilerleyen, uzayan ve gevşeyen,

15 Gilles-Gaston Granger, *Essai d'une philosophie du style* [Üslup Felsefesi Denemesi], Paris, Armand Colin, 1967 (yeniden baskı, Paris, Odile Jacob, 1987).

16 *Philosophie de la volonté* [İradenin Felsefesi] adlı çalışmanın iki cildine bakınız: *Le Volontaire et l'Involontaire* [İstemli ve İstemdışı] (1950), *L'Homme faillible* [Yanılabılır İnsan] ve *La symbolique du mal* [Kötülüğün Sembolizmi] başlıklı iki çalışmadan oluşan *Finitude et culpabilité* [Sonluluk ve Suçluluk] (1960). Her iki cilt de 2009 yılında “Points Essais” koleksiyonunda yeniden yayımlanmıştır.

toplanan ve açılan, çemberin bir spirale dönüştüğü bir yol boyunca bir *aporiayı* takip etmek. Fakat bu “eser çalışması” kronolojik bir plana göre akıllı bir şekilde ilerlemez: Sıçrar ve zıplar, hem geriye hem ileriye doğru hareket eder. Bu aporetik ilerleme, *Zaman ve Anlatı* ile *Başkası Olarak Kendisi* kitaplarında detaylandırılan “anlatı kimliği” özelliklerine sahip bir öyküden geçer. Başka bir deyişle, uyumdan uyumsuzluğa doğru hareket eder ve Ricœur’ün felsefi öyküsü, *idem* ile *ipse-yi*, Aynı ile Ötekini ilişkilendiren anlatı kimliğinin çifte karakteristiğinden ayrılamaz.

Bir dağ sırtının engebelerinde gezinmek

Bu giriş yazısının amacı çetin, titizlik isteyen ve beklenmedik bir metnin sentezini yapmak ya da izini sürmek değildir: Bu, Ricœur için çok değerli olan “okuma eylemi”ni mümkün olduğunca uygulayan okuyucunun işidir. Ancak *Geriye Dönüp Düşününce*’nin sunduğu anlatıdan, dağlık ve dolambaçlı bir külliyata ışık tutan bir dizi sonuç çıkarılabilir. *Du principe*¹⁷ [*İlke Üzerine*] kitabının yazarı, Ricœur’ün dostu ve müthiş bir metafizikçi olan Stanislas Breton, Ricœur’ün dağ yollarını “dolaylı” olarak takip etmekten asla vazgeçmediğini, oysa kendisinin zirveye -ulaşabildiği ölçüde- “doğrudan” ulaşmaya çalıştığını söylemekten hoşlanır.

Ortaya çıkan ilk sonuç yazarın, birbirini izleyen yaklaşımları anlamsal olarak değiştiren ve başkalaşıma uğratan makale derlemelerine ve bağımsız kitaplara aynı ilgiyi göstermemiş olduğudur. O hâlde seçilen yöntem, bir bütün olarak eserin kavramsal çalışmasını yapılandıran başlıca kitapların çizdiği bir dağ yolunu inatla ve titizlikle takip etmekten ibarettir. Dolayısıyla bu çalışmada, zamansallık sorununun ne konuda belirleyici olduğunu kavramamızı sağlayan kitaplara açık

---

17 Stanislas Breton, *Du principe*, Paris, DDB, “Bibliothèque de sciences religieuses”, 1971.